

THE DUALITY OF DUAL EDUCATION IN BULGARIA⁴

Assoc. Prof. Diana Petrova Zhelezova-Mindizova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 086 821 521

E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

Principal Assist. Prof. Diana Nedelcheva Bebenova-Nikolova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: dbebenova@uni-ruse.bg

Abstract: *The paper reviews the problem of dual education abroad and in Bulgaria. It has a positive impact on vocational education development – this is the key conclusion from the survey among vocational schools and companies commissioned by the DOMINO Project. Schools and companies are committed to continue participating in dual education, as well as to collaborate in the future. Despite positive results dual education in Bulgaria still faces numerous difficulties and obstacles for both, business and schools. These challenges are elements of a larger concern about the development of vocational education in Bulgaria. It recognizes that effective education often requires more than just theoretical knowledge; it also demands practical skills and real-world experience. By combining classroom learning with hands-on training, dual education aims to produce well-rounded and job-ready graduates. Dual education programs are designed to prepare students for the workforce by ensuring they have both the knowledge and practical skills necessary to excel in their chosen fields. This duality allows students to apply what they learn in the classroom to real-world situations, making them more competitive and prepared for their future careers.*

Keywords: Dual education, Validation, Formal, Non-formal learning

JEL Codes: L10, L11

ВЪВЕДЕНИЕ

Съгласно Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030) основна цел на ПОО и през следващите години ще бъде продължаване на тенденцията за повишаване равнището на заетост на наскоро завършилите ПОО и развитието на умения за професии на бъдещето, в съответствие с потребностите на пазара на труда и зелената и цифрова трансформация на икономиката. Съгласно Доклада за България, равнището на заетост на завършилите ПОО през 2018 г. е 66,4 % значително под средното за ЕС равнище от 79,5 %, макар че делът на учениците в ПОО в България е малко по-висок от средния за ЕС (51,3 % в сравнение с 49,3 % през 2016 г.). В Препоръката на Съвета относно националната програма за реформи на България за 2019 г. и съдържаща становище на Съвета относно конвергентната програма на България за 2019 г. (2019/C 301/02)⁶ е посочено, че приложимостта на ПОО към пазара на труда и наличието на дуално обучение продължават да бъдат недостатъчни. Основното предизвикателство пред развитието на ПОО в България е свързано с неговата адекватност, гъвкавост и качество, които да гарантират съответствие с бързо променящите се стандарти и потребностите на пазара на труда, като списък на професиите, образователни изисквания, учебно съдържание, степени на професионална квалификация и пътеки на образование, въвеждане на кредити в ПОО в контекста на Европейската кредитна система за професионално образование и обучение (ECVET) и др.

⁴ Докладът е представен на заседание на секция „Педагогика, психология и методика на обучението по...“ на 62-та международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – VI“, проведена във Филиал – Силистра на Русенски университет „А. Кънчев“, на 27 октомври 2023 с оригинално заглавие на български език: ДУАЛНОСТТА НА ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Главните причини са свързани с остарели и недостатъчно добре работещи структурни елементи на системата, недостатъчно ефективното и структурирано сътрудничество със социално-икономическите партньори, както и отчасти - на недостатъчно участие в учене в процеса на работа, липсата на система на професионално ориентиране от най-ранна детска възраст и бавното въвеждане на дуалното обучение. Към това се добавят и ранното отпадане от училище преди придобиване на професионална квалификация и липсата на гъвкави възможности за повторно включване в професионално обучение.

От 2015 г. България предприема мерки за реформиране на законодателството в системата на професионалното образование и обучение. Разработване на нова адаптирана към потребностите на икономиката нормативна, (между) институционална и оперативна рамка за качествено и модерно ПОО, вкл. нов Закон за ПОО, нов Списък на професиите, актуализиране на съдържанието в ПОО в съответствие с потребностите на икономиката. Но до този момент реалните промени се движат с много бавни стъпки.

ИЗЛОЖЕНИЕ

С цел подпомагане провеждането на реформата в ПОО за модернизиране и адаптиране на ПОО към потребностите на пазара на труда, ще се създадат секторни съвети за уменията (ССУ), които са изцяло нов инструмент, който се ръководи от принципа на инициативата на заинтересованите страни. ССУ ще сформират партньорства и ще осигуряват непрекъснат диалог между различните заинтересовани страни по отношение систематизиране на информация за нуждите и уменията в съответния сектор, съвместно развиване на квалификациите и разработване на програми и модули за учене и преподаване.

Както се препоръчва и в Доклада на ЕК за България 2019 г., само целенасочени инвестиции могат да спомогнат за повишаването на привлекателността, качеството и адекватността на ПОО спрямо пазара на труда. В тази връзка е открита нова процедура BG05SFPR001-3.001 „МОДЕРНИЗИРАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ“, за финансова подкрепа от 70 млн. лева, чийто бенефициент е МОН в задължително партньорство с НАПОО. Тя се определя като „Операция със стратегическо значение“, тъй като ще има значим ефект върху системата на ПОО за засилване на връзката с пазара на труда и ще се реализира като дългосрочна операция със системен ефект на територията на цялата страна, като обхваща следните групи дейности от Приоритет 3 на Програма „Образование“ 2021-2027 г.:

1. Адаптиране на ПОО спрямо динамиката на пазара на труда.
2. Подкрепа за развитие на умения за професиите на настоящето и бъдещето.

Специфичните цели на процедурата са:

- Модернизиране на ПОО спрямо динамиката на пазара на труда чрез съвместна работа между училища и други доставчици на ПОО, бизнеса и други институции;
- Повишаване на уменията и компетентностите на педагогическите специалисти по професионална подготовка и на учениците в системата на професионалното образование и обучение в партньорство с бизнеса;
- Повишаване привлекателността на професионалното образование и обучение.

Реформите, финансирани по тази процедура ще бъдат структуроопределящи за развитието на ПОО в периода 2024 и 2027 година.

Адаптиране на програмите към нуждите на обучаемите в системата на ПОО

Според Доклад на Световна банка (СБ) резултатите, както от националните изпити за външно оценяване, така и от PISA показват по-висока концентрация на ученици с по-ниски резултати в ПОО, отколкото в общото образование. В същото време на учениците в ПОО се налага да изучават по-обемни учебни програми, тъй като професионалното образование в България обхваща учебните програми както по общообразователната подготовка, така и на ПОО. Комбинацията от сложни учебни програми и ниски постижения в крайна сметка води до обезсърчаване и загуба на мотивация от страна на учениците и увеличава риска от отпадане. Докладът на Световна банка определя и необходимостта от целенасочена политика за специална целева група - групата на учениците с по-ниски образователни постижения,

които са с по-голяма концентрация в ПОО. Основен акцент в работата с тази група учащи следва да бъде балансираното и атрактивно предлагане на учебно съдържание и форми на обучение с ясно практическо приложение.

Програмите и учебното съдържание за ПОО се разработват от МОН и НАПОО и експертите им са отговорни за промените в тях на национално ниво. Въпреки че тези програми не винаги отразяват мненията на учителите, работещи с ученици с различни образователни потребности, учителите, директорите.

Адаптиране на програмите и учебното съдържание към потребностите на съвременния бизнес и в частност на местния бизнес чрез:

- Провеждане на работни срещи или експертни интервюта с експерти и мениджъри от съответните бизнес сфери, свързани с изучаваните специалности за обсъждане на следните теми, свързани с учебното съдържание и начините то да бъде актуализирано:
- Провеждане на консултации с експерти в професионалните сфери, в които работят професионалните гимназии, външни за общината;
- Прилагане на иновативни за България модели, методи и подходи, взимани от чужбина, но приложими за община Плевен;
- Събиране на актуална информация веднъж годишно от работодателите и браншовите организации.

Тази адаптация може да се постигне чрез следните действия:

- ✓ потребностите от конкретни знания и умения, необходими в практиката;
- ✓ дефицити в знанията и уменията, забелязани при предишна работа с ученици;
- ✓ достоверни източници на необходимата информация;
- ✓ възможност на фирмите да съдействат с наставници или обучители на учителите.

Оптимизиране на план-приема на професионалните гимназии в общините

Идеята на тази оптимизация е да се използват много по-целесъобразно наличните ресурси, което предполага избягване на дублирането на професионални паралелки и профили, които не могат да привлекат достатъчен брой ученици.

Организирането на срещи между професионалните гимназии и бизнеса, координирани от общините е един от възможните подходи за обсъждане на ситуацията и изработване на оптимизирани варианти на план-приема и програмите, с фокус върху качеството и ефективност на вложените ресурси и ясно измерими резултати и за двете страни.

Съществен фактор, който трябва да се вземе предвид при тази оптимизация, е наличието на преподаватели с релевантно образование и практически опит за съответните специалности и паралелки. Общината и РУО би трябва да бъдат посредник, да предложат подходящи решения, да улеснят комуникацията и да бъдат гарант за промяна и успех.

Развитие на наставничеството

Наставничеството в ПОО може да се реализира в две направления:

Наставничество на опитни учители, предаващи знанията и уменията си към начинаещи учители в сферата на ПОО;

Наставници от фирмите, работещи с ПГ по дуалната система.

Те играят ролята на посредници в приобщаването на обучаваните към изискванията на работното място и професия, и към фирмената култура и организация. Възможност за подготовка на наставници от фирмите партньори в педагогически и методически умения осигуряват дейностите по проект „Подкрепа за дуалната система на обучение“, по ОП НОИР 2014-2020 г. Главната цел на обучението на наставници е придобиване на общи знания и практически умения в областта на професионалната и трудова педагогика, в частност придобиване на развитие на личностни качества, задължителни за обучаващи лица, с цел успешно планиране, провеждане и контрол при обучение на работното място, екипна работа, правилна комуникация и справяне с конфликтни и други критични ситуации в процеса на адаптиране на обучаваните към трудовата среда и тяхното обучение по професията.

Наставничеството и в двете си форми има изключително важна функция за успешното развитие на ПОО и трябва да продължи още по-активно през следващия планов период.

Развитие на програмите за учене през целия живот

Повишаване на компетентността на учителите ще бъде един от акцентите на модернизацията на ПОО в периода до 2030 година, съответно трябва да се направи оценка на нуждите от обучение, поддържане и повишаване квалификацията на педагогическите специалисти с оглед на осъвремененото учебно съдържание.

За повишаване на уменията и компетентностите на педагогическите трябва да бъдат предоставени възможности за обучение на педагогически специалисти освен в традиционните, също така и в различни иновативни формати:

- подготовка на учителите и преподавателите в ПОО в сътрудничество с бизнеса, което е нов, модерен модел;
- обмен на специалисти с други училища;
- обучения в чужбина.

Тези професионални обучения също трябва да съответстват на потребностите на пазара на труда, да бъдат придружени от подходящи мотивационни подходи, кариерно ориентиране и максимално да бъдат обвързани с възможности за трудова заетост след тях.

Създаване на възможности за практическо и приложно обучение от съвсем ранна училищна възраст и през цялото средно училищно образование:

Представянето на различни професии чрез практическото им онагледяване и реален досег с тях, както и участие в обучителни програми и проекти, свързани с предприемачество (като тези на Джуниър Ачийвмънт България) създава ранни нагласи към професионално ориентиране и желание за действие в реални ситуации. Включването на децата и младежите във всякакви трудови дейности и проекти, развиване на практически умения за справяне в различни ситуации чрез подхода „учене чрез правене“ ще заемат все по-голямо място в образователната система, което убедително доказва финландската такава. Традиционни форма като Summer Folk Schools, прилагани в Норвегия и Швеция естествено събуждат интереса на младите хора към занаяти и професии, осигурявайки им полезни и приятни занимания в свободното време. Възстановяването на трудовите бригади в една съвременна форма и с различни педагогически подходи заслужава да бъде разгледано като възможност за придобиване на трудови навици, чувство отговорност и дисциплина. Тези качества, липсват у младите кандидати за работа и изобщо сред съвременните млади хора, според представителите на местния бизнес и именно това ги резервира да приемат ученици за дуално обучение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съгласно Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030) основна цел на ПОО и през следващите години ще бъде продължаване на тенденцията за повишаване равнището на заетост на наскоро завършилите ПОО и развитието на умения за професии на бъдещето, в съответствие с потребностите на пазара на труда и зелената и цифрова трансформация на икономиката. Главните причини са свързани с остарели и недостатъчно добре работещи структурни елементи на системата, недостатъчно ефективното и структурирано сътрудничество със социално-икономическите партньори, както и отчасти - на недостатъчно участие в учене в процеса на работа, липсата на система на професионално ориентиране от най-ранна детска възраст и бавното въвеждане на дуалното обучение.

Към това се добавят и ранното отпадане от училище преди придобиване на професионална квалификация и липсата на гъвкави възможности за повторно включване в професионално обучение.

Открояват се и следните видими тенденции в съвременното социално икономическо развитие на ЕС и изобщо на света, които се явяват както предизвикателства в новото време, така и като нови възможности:

- Бързо променящите се условия на пазара на труда изискват все по-разнообразни умения и квалификации;
- Образователната система трудно догонва промените;
- Икономическото развитие на цели региони се променя и дава възможности за създаване на работни места, които изискват нови специфични умения;
- Разрастващ се брой на дигитални технологии и тяхното влияние върху работните места и професионалното развитие. Предимства, но и сериозна тревога и етични въпроси поражда разширяващата се приложимост на изкуствения интелект в различни сфери на живота.

Негативни аспекти, свързани с учениците и техните семейства:

- Учениците в ПГ в по-голямата си част са с по - ниски оценки и по-слабо заинтересовани от учебния процес, в резултат на което има голям процент отсъствия, което от своя страна води до неусвояване както на теоретични, така и на практически знания;
- В дуални паралелки се записват предимно ученици от малцинствени групи, които нямат голям интерес;
- Влошено финансово състояние на семействата и невъзможност на родителите да издържат децата си в града, което принуждава учениците да преминават от дневна в самостоятелна форма на обучение, което често води и до отпадане от образователната система или ниски резултати.

Проблеми, произтичащи от образователната система:

- ❖ Прекалено теоретично съдържание на обучението;
- ❖ Недостиг на учители с практически опит в съответната специалност, недостатъчна обученост на учителите по професионалните предмети в съвременни методи на преподаване;
- ❖ Експертното мнение на учителите от професионалните гимназии не е взето под внимание, когато се съставят учебници, методически планове, нормативна база;
- ❖ Разминаване между придобитата квалификация и възможността за реализация на пазара на труда.

В контекста на изпълнение на стратегиите за учене през целия живот, ПОО може да има нови целеви групи, които трябва да бъдат идентифицирани, както и техните потребности от обучения. Дуалността на дуалното образование трябва да се основава на паритета между теория и практиката и на потребностите на пазара на труда.

В това направление е възможно да се приложат иновативни подходи, като предоставяне на индивидуални сметки за обучение като средство, което да даде възможност на лицата да участват в обучение, свързано с пазара на труда и - ако решат да приложат индивидуалните сметки за обучение на национално ниво - да въведат благоприятна рамка. Тази рамка може да включва национален регистър на възможности за обучение, валидиране и професионално ориентиране, които отговарят на условията за финансиране, както и договорености за платен отпуск за обучение за заети възрастни. В тази връзка е уместно да се предприема насърчаване на приобщаването и разнообразието следните действия:

- Разработване на политики и процедури, за да се гарантира, че програмите за ПОО са достъпни за всички ученици, независимо от произхода или способностите.
- Осигуряване на възможности за учащи и обучаеми с увреждания, за да се гарантира, че могат да участват пълноценно в програмите за обучение.
- Разработване на обучителни програми за насърчаване на разнообразието и приобщаване за учители и обучители в ПОО.

REFERENCES

Cowan, J., & Goldhaber, D. (2015). How much of a “Running Start” do dual enrollment programs provide students? *Review of Higher Education*, 38, 425–460.
<https://doi.org/10.1353/rhe.2015.0018>

Cort, Pia. 2009. The Open Method of Co-Ordination in Vocational Education and Training—A Triangle of Eu Gov-ernance. Research of vs Research for Education Policy: In an Era of Transnational Policy-Making. Available online: http://www.worldcat.org/title/research-of-vs-research-for-education-policy-in-an-eraof-transnational-policy-making/oclc/527526759&referer=brief_results (accessed on 3 October 2023).

K. Muehlemann (2008), Costs and Benefits in Vocational Education and Training

Wolter S.C. (2013), Return on investment of apprenticeship systems for enterprises: Evidence from cost-benefit analyses